

บทบาทของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) (พ.ศ.2367 - พ.ศ.2421)
Roles of Phraya Wichit Songkhram (Tat Rattanadilok Na Phuket) B.E.2367-2421

การะเกด ยี่มะเหรี๊็บ Karaked Yeemareb¹
ลลิตา ภคเมธาวิ๊ ลลิตา Pakamaetavee²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาภูมิหลังของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) และ 2) ศึกษาบทบาทของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ที่มีต่อเมืองภูเก็ต โดยเป็นวิจัยพรรณนาเชิงคุณภาพ พบว่า บรรพบุรุษของพระยาวิชิตเป็นชาวอินเดียเดินทางเข้ามาค้าขายที่เมืองถลางและรับราชการเป็นหลวงล่าม แต่งานกับคุณแสงเครือญาติของท้าวเทพกษัตรีมีบุตรชื่อเจิมเป็นพระยาถลาง ต่อมาเจิม มีบุตรคือ พระภูเก็ต (แก้ว) เป็นเจ้าเมืองภูเก็ต พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เป็น เจ้าเมืองต่อจากบิดาคือ พระภูเก็ต (แก้ว) ท่านมีความสามารถชักชวนชาวจีนเข้ามาลงทุนกิจการเหมืองแร่ ทำให้เมืองภูเก็ตเจริญเท่ากับเมืองถลาง โดยใช้เวลาเพียง 4 ปี (พ.ศ.2393-2396) รัชกาลที่ 4 จึงโปรดฯ เลื่อนเกียรติยศให้เท่ากับเมืองถลาง

บทบาทของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ที่มีต่อเมืองภูเก็ต 1) บทบาทด้านการเมืองการปกครอง ท่านได้ปกครองแบบกินเมืองเหมือนเมืองภูเก็ต คือ การผูกขาดทางการค้าและการเก็บภาษีอากร 2) บทบาทด้านเศรษฐกิจ มีการชักชวนชาวจีนเข้ามาลงทุนกิจการเหมืองแร่ดีบุก 3) บทบาทด้านสังคม มีการอพยพจากบ้านเก็ตโฮ่มายังบ้านทุ่งคา เพราะมีแหล่งแร่ดีบุกอุดมสมบูรณ์กว่า และได้ย้ายไปบ้านท่าเรือเพื่อความปลอดภัยจากอังยี

คำสำคัญ: พระยาวิชิตสงคราม, ภูเก็ต

Abstract

The objectives of research study was to study about historic background of Phraya Wichit Songkram (Tat Rattanadilok Na Phuket) towards Phuket. This research was qualitative descriptive research. The finding of this research was found that the ancestor migrated from India which came to trade in Thalang town. He was a government official as a translator. He got married Khun Sang, Thao Thep Krasattri's relatives. They had a son, Juem, was Thalang Ruler. Then, Juem had a son, Kaew, was Phuket Ruler. Phraya Wichit Songkram was the ruler afterwards him. He was talented to conduct Chinese traded tin mine business in Phuket. It made Phuket as prosperous as Thalang city which had just spent 4 years. The King Rama the second renowned Phuket as equal as Thalang.

Roles of Phraya Wichit Songkram (Tat Rattanadilok Na Phuket) were 1) In political administration aspect, he ruled by charter administration of the Phuket city. It was traded and taxed monopoly. 2) In economic aspect, he led Chinese to trade tin mine business. 3) In social aspect, he moved Get Ho village to Ban Thung Kha because of more abundant of tin mine. He also moved to Ban Tha Rua for safer from Ang Yi.

Keywords: Phraya Wichit Songkhram, Phuket

บทนำ

ภูเก็ตเป็นพื้นที่ที่มีความเจริญความรุ่งเรืองอย่างมากในประวัติศาสตร์ ภูเก็ตเคยเป็นส่วนหนึ่งของเมืองถลาง และได้ถูกแยกออกเป็นหัวเมืองเดี่ยวๆ เพราะมีเจ้าเมืองผู้เป็นนักพัฒนาและมีความคิดก้าวหน้า เรียกว่าเจ้าเมืองผู้นี้เป็นผู้นำความเจริญเข้ามาเมืองภูเก็ตและทำให้ชาวต่างชาติรู้จักภูเก็ตกันอย่างแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน โดยเจ้าเมืองผู้นี้มีนามว่า พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) (สงข สงเมือง, 2542) ได้กล่าวว่า พระภูเก็ต (ทัต) เป็นเจ้าเมืองนักพัฒนาที่สามารถมาก ในระยะที่เป็นหลวงมหาดไทยและเจ้าเมืองภูเก็ต ได้ตรวจหาแหล่งแร่และจัดดำเนินการเหมืองแร่ที่บิดาได้ลงทุนไว้ได้ผลดี กิจการเหมืองแร่และการค้าในเมืองภูเก็ตเจริญ

¹ การะเกด ยี่มะเหรี๊็บ สาขาวิชาเอกสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต (หมายเลขโทรศัพท์ 0620687253 E-mail :S6311149102@pkru.ac.th)

² นางลลิตา ภคเมธาวิ๊ สาขาวิชาเอกสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต

ขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการส่งเสริมราษฎรให้ทำนาทำไร่ปลูกข้าวด้วยหลังจากเป็นเจ้าเมืองเพียง 4 ปี เมืองภูเก็ตก็เจริญทัดเทียมเมืองกลาง พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เป็นเจ้าเมืองต่อจากบิดา อาจจะเป็นเพราะบรรพบุรุษของท่านเป็นพ่อค้ามาก่อน จึงได้มีความคิดในการบริหารและจัดการ ปู่ของท่านเป็นเจ้ากลางและบิดาของท่านเป็นเจ้าเมืองภูเก็ต (กรมศิลป์ฯ, 2548) ได้กล่าวว่า เดิมบรรพบุรุษของท่านสืบเชื้อสายมาจากแขกอินเดียเมืองมัทราสเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำการค้าขายอยู่ในเมืองกลางตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและรับราชการเป็นหลวงล่ามได้แต่งงานกับหญิงชาวกลางจนมีลูกหลานหลายคนคือ พระยากลาง (เจิม รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ซึ่งเป็นปู่ของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) แต่ก่อนหน้านั้นพระยากลาง (เจิม รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ได้รับราชการเป็นหลวงล่ามเหมือนบิดาของท่าน เมื่อเมืองกลางเสียแก่พม่าในปี พ.ศ. 2352 จึงได้รับแต่งตั้งเป็นพระยาเมืองหรือเจ้าเมืองกลางท่านแต่งงานกับคุณแสงเครือญาติของท้าวเทพกษัตรีย์บุตรคือพระยาภูเก็ต (แก้ว รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) หรือบิดาของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ท่านได้แต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองภูเก็ตหลังจากที่บิดาหรือพระยากลาง (เจิม รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2380 พระยาภูเก็ต (แก้ว รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) แต่งงานคุณแจ่มธิดาหลวงเมืองพังงามิบุตรคือพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ท่านบริหารบ้านเมืองด้วยการเก็บภาษีอากรหรือระบบกินเมืองเหมือนมาจากชาวจีนในเหมืองแร่และภาษีอื่นๆ จนร่ำรวย และส่งให้กับรัฐบาลสมำเสมอภายใต้การบริหารตามระบบกินเมืองเหมือนนั้นได้สร้างความมั่งคั่งร่ำรวยอย่างมาก สามารถควบคุมชาวจีนที่อพยพเข้ามาได้เพียงแต่การจัดสรรแหล่งแร่และเรียกเก็บภาษีผูกขาดโดยผ่านทางนายเหมืองผู้รับเงินทุนจากเจ้าเมืองไปทำแร่ดีบุก แต่ไม่สามารถปกครองดูแลชาวจีนเหล่านี้ได้ เมื่อเกิดการทะเลาะวิวาทของกลุ่มชาวจีนหรือภักดิ์อยู่ยู่เสมอ ไม่สามารถระงับได้ ประกอบกับแร่ดีบุกเป็นสินค้าที่ไม่เสถียรทางด้านราคา ถึงแม้ว่าพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) จะมีความสามารถด้านการค้า แต่ฝ่ายรัฐบาลก็ยังเปิดโอกาสให้คนนอกเข้ามาประมูลอยู่ตลอด (ภูเก็ต'33,2533) ต่อมาในรัชกาลที่ 5 โปรดให้ฯ พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เป็นพระยาวิชิตสงคราม รามฤทธิเดช โสภะทรารักษ์ พิทักษ์สยาม รัฐสีมา มาตยานุชิต พิพิธภักดี พิริยพานะ จางวาง (วิเศษ) และคุณลำดวนเป็นพระภักดิ์โสภะทรารักษ์ซึ่งบริหารบ้านเมืองไม่ดี ประจวบกับราคาแร่ดีบุกในต่างประเทศตกต่ำ เกิดปัญหาเรื่องค่าแรงและภาษีอากรที่ติดค้างเพิ่มขึ้นจำนวนมาก และเกิดเหตุการณ์วุ่นวายด้วยพวกก๊วนเหมืองแร่ก่อการจลาจลหรืออั้งยี่ พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ตั้งมั่นร่วมมือกับเจ้าหมื่นเสมอใจราช (ชื่น บุนนาค) บุตรเขยซึ่งเป็นข้าหลวงกำกับราชการหัวเมืองตะวันตก ทำการแก้ไขเหตุการณ์จนสงบลง ต่อมาพระยาวิชิตสงครามเห็นว่าอยู่ในเมืองภูเก็ตนั่นไม่ปลอดภัยจึงได้สร้างบ้าน ขึ้นใหม่ ที่บ้านท่าเรือเพื่อความปลอดภัยจากการก่อกำเริบของคนจีนที่มักจะทำจลาจลขึ้นบ่อยครั้ง (จังหวัดภูเก็ต, 2545)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เป็นเจ้าเมืองที่ทำให้ภูเก็ตมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในสมัยที่ท่านเป็นเจ้าเมือง ชาวต่างชาติรู้จักภูเก็ต เพราะการที่มีแร่ดีบุกที่มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นที่ต้องการอย่างมากของชาวต่างชาตินี้ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนวรรณกรรมจาก สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ หนังสือประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ต หนังสือกลาง ภูเก็ต และบ้านเมืองฝั่งทะเลตะวันตก หนังสือภูเก็ต'33 หนังสือบ้านพระยาวิชิตสงคราม หนังสือกลาง ภูเก็ตและชายฝั่งอันดามัน การจัดเก็บภาษีอากรหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก พ.ศ.2397-2436 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จุลศักราช 1171-1174 ภูเก็ตสารสนเทศ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 2 และฐานข้อมูลออนไลน์ของภูเก็ต เพื่อศึกษาถึงภูมิหลังและบทบาทด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อเมืองภูเก็ตของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ตั้งแต่ พ.ศ.2367 - พ.ศ.2421

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิหลังของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) (พ.ศ. 2367 - พ.ศ. 2421)
2. เพื่อศึกษาบทบาทของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ที่มีต่อเมืองภูเก็ตด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยพรรณนาเชิงคุณภาพศึกษาภูมิหลังของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) (พ.ศ.2367 - พ.ศ.2421) และศึกษาบทบาทของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ที่มีต่อเมืองภูเก็ตด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม

ขอบเขตการวิจัย ศึกษาถึงภูมิหลังและบทบาทที่มีต่อเมืองภูเก็ตด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ตั้งแต่ พ.ศ. 2367 - พ.ศ. 2421 ซึ่งได้ทบทวนวรรณกรรมจากสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ หนังสือประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ต หนังสือกลาง ภูเก็ต และบ้านเมืองฝั่งทะเลตะวันตก หนังสือภูเก็ต'33 หนังสือบ้านพระยาวิชิตสงคราม หนังสือกลาง ภูเก็ตและชายฝั่งอันดามัน การจัดเก็บภาษีอากรหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก พ.ศ. 2397-2436 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จุล

ศักราช 1171-1174 ภูเก็ตสารสนเทศ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 2 และฐานข้อมูลออนไลน์ของภูเก็ต และเรียบเรียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยของพระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เป็นลำดับ

สรุปผลการวิจัย

พระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) (พ.ศ. 2367 - พ.ศ. 2421) เป็นอีกหนึ่งผู้ที่มีความสามารถในการพัฒนาบ้านเมืองให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะตัวเมืองภูเก็ตในปัจจุบัน ทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ท่านเป็นผู้ที่มีความคิดอันกว้างไกล สามารถบริหารจัดการบ้านเมืองและชักชวนชาวจีนชาวต่างชาติเข้ามาทำธุรกิจเหมืองแร่ดีบุก จัดเก็บภาษีอากรจนมีกำไรมหาศาลให้กับรัฐบาล แต่การจัดเก็บภาษีในช่วงนั้นปรับสภาพไม่ทัน จึงเกิดปัญหาภูกองขี้ในภายหลัง

1. ศึกษาภูมิหลังของพระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) พบว่า เดิมบรรพบุรุษของท่านสืบเชื้อสายมาจากแขกอินเดียเมืองมัทราส เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำการค้าขายอยู่ในเมืองกลางตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและรับราชการเป็นหลวงล่ามได้แต่งงานกับหญิงชาวกลางจนมีลูกหลานหลายคนคือ พระยาถลาง (เจิม รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ซึ่งเป็นปู่ของพระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) แต่ก่อนหน้านั้นพระยาถลาง (เจิม รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ได้รับราชการเป็นหลวงล่ามเหมือนบิดาของท่าน เมื่อเมืองถลางเสียแก่พม่าในปี พ.ศ.2352 จึงได้รับแต่งตั้งเป็นพระถลางหรือเจ้าเมืองถลางท่านแต่งงานกับคุณแสงศรีหรือคุณหญิงศรีบุตรีคือพระยาภูเก็ต (แก้ว รัตนดิลก ณ ภูเก็ต)หรือบิดาของพระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ท่านได้แต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองภูเก็ตหลังจากที่บิดาหรือพระยาถลาง (เจิม รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2380 (ภูเก็ต'33,2533) พระยาภูเก็ต (แก้ว รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) แต่งงานกับคุณแจ่มธิดาหลวงเมืองพังงามิบุตรคือพระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เกิดปี พ.ศ. 2367 เมื่อเติบโตใหญ่หลังจากศึกษาเล่าเรียนจึงออกมารับราชการกับพระยาภูเก็ต (แก้ว รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ผู้เป็นบิดาตั้งแต่รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2392) เป็นกรมการเมืองภูเก็ต ฝ่ายมหาดไทยมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพิทักษ์ทวีป เป็นหลวงมหาดไทยนั้น ได้เที่ยวหาแร่ดีบุกที่ตำบลทุ่งคาและได้ทำเหมืองแร่ดีบุกที่นั่น เนื่องจากเป็นแหล่งแร่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ (กรมศิลปากร, 2548) ต่อมาพระภูเก็ต (แก้ว รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ถึงแก่กรรม พระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) จากที่ดำรงตำแหน่งหลวงพิทักษ์ทวีปในขณะนั้น ได้รับการเลื่อนยศเป็น พระภูเก็ต ในปี พ.ศ. 2393 ในรัชกาลที่ 4 แทนบิดาพระภูเก็ต (แก้ว รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) พระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) มีภรรยาชื่อคุณเปี่ยมเป็นธิดาพระยาถลาง (ทัต) คุณเปี่ยมมีฐานะเป็นหลานของท้าวเทพกษัตรี มีบุตรที่ธิดาด้วยกัน 5 คน คนแรกคุณรื่น ภรรยาของพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม ณ นคร) มีบุตรด้วยกัน 1 คน คนที่สองพระโลหเกศตรารักษ์ (ลำตวน) ภรรยาชื่อนางโหมตมีบุตร 3 คน คนที่สามคุณเลื่อน ภรรยาของพระยามนตรี สุริวงค์ (ชื่น บุนนาค) มีบุตร 1 คน คนที่สี่คุณพอง ภรรยาของพระยาไกรเพชรรัตนสงคราม (เก่ง บุนนาค) มีบุตร 1 คน และภรรยาอีกหนึ่งคนของพระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ชื่อคุณแจ่ม ณ ตะกั่วทุ่ง ธิดาของพระยาตะกั่วทุ่ง (ถิ่น) มีบุตรด้วยกัน 1 คน (กรมศิลปากร, 2548) พระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เป็นเจ้าเมืองเพียง 4 ปี (พ.ศ. 2393-2396) รัชกาลที่ 4 จึงโปรดฯ เลื่อนเกียรติยศให้เท่ากับเมืองถลาง เพราะท่านได้เปิดกิจการเหมืองแร่เพิ่มมากขึ้นสนับสนุนให้ชาวจีนจากปิ่น ลิงคโปร์เดินทางเข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่ในภูเก็ตเพิ่มมากขึ้น ชุมชนก็ขยายมากขึ้น อาณาเขตภูเก็ตขยายกว้างมากขึ้น พ่อค้าจากปิ่น ลิงคโปร์และยุโรป หลังไหลเข้ามาซื้อแร่ในตลาดแร่ภูเก็ต กิจการการทำเหมืองแร่ก็ขยายตัวไปยังตลาดปิ่น ลิงคโปร์และยุโรป กิจการเหมืองแร่ในภูเก็ตนำความเจริญมั่งคั่งเข้ามาสู่บ้านเมืองมากกว่าสมัยใด ๆ (ถนอม พูนวงศ์, 2556) ท่านยังได้บริหารบ้านเมืองด้วยการกินเมืองและหมาเมือง กล่าวคือ รายได้มาจากค่าทำเนียม การเกณฑ์ไพร่พลทำงานตามระบบกินเมือง และรายได้จากการผูกขาดทำภาษีทุกอย่างในเมืองของตน จนมีกำไรมากมายมหาศาลส่งให้กับรัฐบาลกลาง ภายใต้การบริหารตามระบบกินเมืองหมาเมืองนั้นได้สร้างความมั่งคั่งร่ำรวยอย่างมาก สามารถควบคุมชาวจีนที่อพยพเข้ามาได้เพียงแต่การจัดสรรแหล่งแร่และเรียกเก็บภาษีผูกขาดโดยผ่านทางนายเหมืองผู้รับเงินทุนจากเจ้าเมืองไปทำแร่ดีบุก แต่ไม่สามารถปกครองดูแลชาวจีนเหล่านี้ได้ เมื่อเกิดการทะเลาะวิวาทของกลุ่มชาวจีนหรือภูกองขี้อยู่เสมอ พระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ไม่สามารถระงับได้ ประกอบกับแร่ดีบุกเป็นสินค้าที่ไม่เสถียรภาพด้านราคา ถึงแม้ว่าพระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) จะมีความสามารถด้านการค้า แต่ฝ่ายรัฐบาลก็ยังเปิดโอกาสให้คนนอกเข้ามาประมูลอยู่ตลอด (ภูเก็ต'33,2533) ต่อมาในรัชกาลที่ 5 โปรดให้ฯ พระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เป็นพระยาศรีวิเชียรสงคราม รามฤทธิเดช โลกเกศตรารักษ์ พิทักษ์สยาม รัฐสีมา มาตยานุชิต พิพิธภักดี พิธิยานะจางวาง (วิเศษ) และคุณลำตวนเป็นพระภูเก็ตโลกเกศตรารักษ์ซึ่งบริหารบ้านเมืองไม่ดี ประจวบกับราคาแร่ดีบุกในต่างประเทศตกต่ำเกิดปัญหาเรื่องค่าแรงและภาษีอากรที่ติดค้างเพิ่มขึ้นจำนวนมาก และเกิดเหตุการณ์วุ่นวายด้วยพวกกุลีเหมืองแร่ก่อการจลาจลหรืออั้งยี่ พระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ตั้งมั่นร่วมมือกับเจ้าหมื่นเสมอใจราช (ชื่น บุนนาค) บุตรเขยซึ่งเป็นข้าหลวงกำกับราชการหัวเมืองตะวันตก ทำการแก้ไขเหตุการณ์จนสงบลง ต่อมาพระยาศรีวิเชียรสงครามเห็นว่าอยู่ในเมืองภูเก็ตนั้นไม่ปลอดภัยจึงได้สร้างบ้าน ขึ้นใหม่ ที่บ้านท่าเรือ เพื่อความปลอดภัยจากการก่อกำเริบของคณาจีนที่มักจะก่อจลาจลขึ้นบ่อยครั้ง (จังหวัดภูเก็ต, 2545)

เห็นได้ว่าพระยาศรีวิเชียรสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เป็นผู้ที่บริหารบ้านเมืองและพัฒนาความเจริญรุ่งเรืองมากกว่าสมัยใด ๆ ในขณะที่ท่านเป็นเจ้าเมือง ในด้านการเมืองการปกครองสามารถบริหารจนร่ำรวย เก็บภาษีอากรได้มากมายให้กับรัฐบาลกลาง

ประชาชนอยู่ดีกินดี ด้านเศรษฐกิจเปิดกิจการเหมืองแร่ทั้งส่งออกต่างประเทศและเปิดกิจการชาวจีนชาวต่างชาติเข้ามาลงทุน และด้านสังคมเกิดการพลิกผันในขณะที่บุตรชายของท่านเป็นเจ้าของเมืองแทน เพราะท่านนั้นได้แก่ขราลงแล้ว เนื่องจากบุตรชายของท่านได้บริหารบ้านเมืองไม่ได้ ฟุ่มเฟือยจนเกิดหนี้สินและทำให้หัวหน้าชาวจีนไม่พอใจกับค่าแรงจึงเกิดการจลาจลอั้งยี่ขึ้น สุดท้ายท่านก็ต้องออกมาใช้ชีวิตขัดแย้งเองกับบุตรชายของท่าน และได้ย้ายจากบ้านทุ่งคาตามที่ตั้งบ้านใหม่ที่บ้านท่าเรือ เพื่อความปลอดภัยจากอั้งยี่

2. ศึกษาบทบาทของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ท) ที่มีต่อเมืองภูเก็ตด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ท่านเป็นคนที่มีความสามารถและมีความคิดอันกว้างไกล สามารถบริหารจัดการบ้านเมืองภูเก็ตให้มีความเจริญก้าวหน้า ชักชวนชาวจีนเข้ามาทำธุรกิจเหมืองแร่ดีบุกจนเกิดเป็นกำไรมากมายถึงแม้ระยะหลังจะเกิดการทะเลาะวิวาทจากคนงานชาวจีนหรืออั้งยี่บ่อยครั้ง จนเกิดความวุ่นวายท่านก็ได้ทำการย้ายที่อยู่จากบ้านทุ่งคาไปยังบ้านท่าเรือเพื่อความปลอดภัยของครอบครัวของท่านและตัวท่านเอง

2.1 บทบาทด้านการเมืองการปกครอง

ท่านเป็นอีกหนึ่งบุคคลที่มีความเก่งและมีความสามารถหลากหลายด้าน ในการพัฒนาเมืองภูเก็ตเกิดความเจริญรุ่งเรืองในยุคสมัยของท่าน บทบาททางด้านการเมืองการปกครองของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ท) (กรมศิลปกร, 2548) ได้กล่าวไว้ว่า ประมาณในปี พ.ศ. 2392 หลังจากที่ท่านได้ศึกษาเล่าเรียนแล้วบวชสึกออกมา พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ท) ได้ออกรับราชการกับบิดาพระภูเก็ท (แก้ว) ในรัชกาลที่ 3 เป็นกรมการเมืองภูเก็ต ฝ่ายมหาดไทยมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพิทักษ์ทวีป ในระหว่างเป็นหลวงมหาดไทยนั้น ได้เที่ยวหาแร่ดีบุกที่ตำบลทุ่งคาและได้ทำเหมืองแร่ดีบุกที่นั่น เนื่องจากเป็นแหล่งแร่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ จะเห็นได้ว่าพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ท) ในขณะนั้นท่านยังไม่เลื่อนยศเป็นเจ้าเมืองภูเก็ต แต่ท่านก็มีความคิดอันกว้างไกลที่มองหาแหล่งแร่ดีบุกที่มีความอุดมสมบูรณ์ (ภูเก็ท'33,2533) ได้กล่าวไว้ว่า การขยายตัวของตำบลทุ่งคากลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เกิดจากการหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีนเพื่อทำธุรกิจเกี่ยวกับการผลิตและและค้าแร่ดีบุก อันเป็นผลสะท้อนมาจากการเพิ่มปริมาณความต้องการแร่ดีบุกของตลาดโลกซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วหลังจากมีการค้นพบวิธีทำเหล็กกล้า (เหล็กเคลือบดีบุก หรือเหล็กชุบดีบุก ใช้ทำกระป๋องบรรจุอาหาร) ในประเทศอังกฤษ จนในที่สุดเมืองภูเก็ตก็เจริญก้าวหน้ากว่าเมืองกลาง ต่อมา พ.ศ. 2392 (รัชกาลที่ 3) พระภูเก็ท (แก้ว) ผู้เป็นบิดาถึงแก่กรรม พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ท) เป็นกรมการเมืองภูเก็ต ฝ่ายมหาดไทยมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพิทักษ์ทวีปในขณะนั้น ได้รับการเลื่อนยศเป็น พระภูเก็ท (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ท) ปีพ.ศ.2393 ในรัชกาลที่ 4 แทนบิดาพระภูเก็ท (แก้ว) หลังจากที่ได้เลื่อนยศเป็น พระภูเก็ท (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ท) ท่านได้พัฒนาเมืองภูเก็ตให้มีความเจริญเพียง 4 ปี ก็ทัดเทียมกับเมืองกลาง ดังปรากฏข้อความในพระบรมราชโองการยกฐานะเมืองภูเก็ตให้มีฐานะเทียบเท่าเมืองกลางในปี พ.ศ. 2396 ตอนหนึ่งว่า

“...เมืองกลาง เมืองภูเก็ต อยู่ในเกาะกลางทั้ง 2 เมือง เมืองกลางเจ้าเมืองเป็นพระยา เมืองภูเก็ตเจ้าเมืองเป็นพระ พระภูเก็ท (ทัต) คนนี้รักภรรยาบ้านเมืองมาแต่ปัจฉิมโทษ... มาจนปัจฉิมบุญจกได้ 4 ปี บ้านเมืองเป็นปรกติเรียบร้อย ทำภาษีอากรของหลวงได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ถึงกำหนดงวดกำหนดปี ก็ส่งอากรเสชดีบุก พรรณผ้า จังกอบ และส่วย หางเข้าค่านา ครบตามจำนวนทุกปี มิได้มีขาดค้าง... สมเป็นผู้ใหญ่ จึงได้โปรดเกล้าฯพระราชทานตัว พระราชทานสัญญาบัตร ตั้งให้พระภูเก็ท (ทัต) เจ้าเมืองภูเก็ตได้มีเกียรติยศขึ้นเสมอกับเมืองกลาง...” (ภูเก็ท'33,2533)

หลังจากที่พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ท) ได้เลื่อนยศเป็นพระภูเก็ทโลหเกษตรราธิบดีและรัชกาลที่ 4 โปรดให้เมืองภูเก็ตขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ โดยแยกออกจากกันเด็ดขาดกับเมืองกลาง พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ท) เป็นพระภูเก็ทโลหเกษตรราธิบดีก็ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลมากขึ้นเพราะท่านมีภรรยาคือ คุณเปี่ยม ซึ่งเป็นธิดาของพระยาถลาง (ทัต) เจ้าเมืองของเมืองถลาง จึงได้ขยายกิจการแหล่งแร่ดีบุก ไปตามแหล่งแร่ต่าง ๆ จากบ้านกะทู้ บ้านสามกอง บ้านทุ่งคา กรรมกรชาวจีนจากเมืองปิ่น และเมืองสิงคโปร์ก็เดินทางเข้ามาขายแร่เพิ่มมากขึ้น ชุมชนชาวจีนได้ขยายตัวไปตามแหล่งแร่เพิ่มมากขึ้นจนมีจำนวนมากกว่าคนไทย ในสมัยของท่านยังได้เปิดการทำกิจการเหมืองแร่เพิ่มมากขึ้นสนับสนุนให้ชาวจีนจากปิ่น สิงคโปร์เดินทางเข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่ในภูเก็ตเพิ่มมากขึ้น ชุมชนก็ขยายมากขึ้น อาณาเขตภูเก็ตขยายกว้างมากขึ้น พ่อค้าจากปิ่น สิงคโปร์และยุโรป หลั่งไหลเข้ามาซื้อแร่ในตลาดแร่ภูเก็ต กิจการการทำเหมืองแร่ก็ขยายตัวไปยังตลาดปิ่น สิงคโปร์และยุโรป กิจการเหมืองแร่ในภูเก็ตนาคความเจริญรุ่งเรืองเข้ามาสู่บ้านเมืองมากกว่าสมัยใด ๆ ชาวต่างถิ่น ชาวต่างชาติรู้จักเมืองภูเก็ตมากกว่าเมืองถลาง คำว่า “เกาะถลาง” เริ่มหายไป “เกาะภูเก็ต” เข้ามาแทน รัฐบาลกลางก็เก็บเก็บภาษีอากรได้เต็มที่ นอกจากจะเก็บจากเหมืองแร่แล้ว ยังเก็บภาษีได้จาก สุรา ผืน อารบ่อนเบี้ย และ “ภาษีร้อยชักสาม” จากสินค้าที่มีการซื้อขายจากต่างประเทศตาม “สัญญาเบาริง” (ถนอม พูนวงศ์, 2556) เจ้าเมืองภูเก็ตและเมืองอื่นๆ มีรายได้จากการ “กินเมืองและเหมาเมือง” กล่าวคือ รายได้มาจากค่าทำเนียม การเกณฑ์ไพร่พลทำงานตามระบบกินเมือง และรายได้จากการผูกขาดทำภาษีทุกอย่างในเมืองของตน “แบบเหมาเมือง” โดยเฉพาะเมืองภูเก็ต ไม่เพียงแต่มีแร่ดีบุกเท่านั้น ยังเป็นท่าเรือทำการค้าทางเรือกับเมืองต่างๆ ทางชายฝั่งตะวันตก ปิ่นหรือมลายู พม่า และอินเดีย (ภูเก็ท'33,2533)

2.2 บทบาทด้านเศรษฐกิจ

พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ท่านคือบุคคลที่มีความสามารถในการคิดค้าขาย มีสายตาอันกว้างไกล และบริหารบ้านเมืองได้อย่างเกิดความมั่งคั่ง ทั้งการเปิดกิจการเหมืองแร่ให้ชาวจีนและชาวต่างชาติเข้ามาลงทุนทำการค้าขายแร่ดีบุก รวมทั้งเก็บภาษีอากรได้อย่างมหาศาล ตามระบบกินเมืองเหมาเมือง จนร่ำรวย (ถนอม พูนวงศ์.2556) ได้กล่าวว่า แต่พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) พระยาวิชิตสงคราม รามฤทธิเดช โลหะขัตตราธิราช พิทักษ์สยาม รัฐสีมา มาตยานุชิต พิพิธภักดี พิริยพานะ จางวาง (วิเศษ) ส่งให้ทางกรุงเทพฯ เพียงปีละ 17,360 บาทเป็นเวลาหลายปี (ถนอม พูนวงศ์. 2556)

ทั้งนี้การที่คนจีนเข้ามาในเมืองภูเก็ต เพื่อมาค้าขายและทำเหมืองแร่ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ภูเก็ตมีความเจริญอย่างรวดเร็ว ในอีกด้านหนึ่งก็เกิดปัญหาเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยในเมืองภูเก็ตและมีผลกระทบต่อรายได้ภาษีอากร กล่าวคือ ชาวจีนที่อพยพเข้ามาแบ่งเป็นหลายพวกหลายเหล่า ต่างเพื่อรักษาประโยชน์ของตนด้วยการรวมตัวตั้งเป็นสมาคมหรือ "อั้งยี่" ประกอบด้วย พวกยี่หิน ปูนเกล้า กลุ่มอิทธิพลชาวจีนเหล่านี้จะวิวาทกันเกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ คือการแย่งชิงหลุมแร่ แย่งชิงสายน้ำลำแร่ จนถึงขั้นสู้รบเกิดการจลาจลกันหลายครั้งในปี พ.ศ. 2410 พ.ศ. 2419 และพ.ศ. 2422 (ภูเก็ต'33,2533)

ในปี พ.ศ. 2415 พระยาอภัยภูงคตทิสรักราชา (ตันกิมเจ็ง) อธิบดีงสุไลไทยประจำสิงคโปร์ เจ้าเมืองกระบี่ ขอประมุขผูกขาดภาษีอากรเมืองภูเก็ต ด้วยเงินจำนวนปีละ 320,000 บาท พร้อมแจกแจงรายละเอียดว่า พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) มีรายได้มากกว่าการผูกขาดภาษีดีบุก ภาษีสุรา ภาษีฝิ่น ภาษีร้อยชักสาม และอากรบ่อนเบี้ย แต่กลับส่งเงินภาษีให้รัฐบาลกลางเล็กน้อยปีละ 17,360 บาท รัฐบาลกลางในกรุงเทพฯ จึงโปรดฯ ให้มีการประมูลภาษีผูกขาดเมืองภูเก็ตขึ้น พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ประมูลให้มากกว่า พระยาอภัยภูงคตทิสรักราชา (ตันกิมเจ็ง) พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) จาก 320,000 บาท เป็น 336,000 บาท ดังนั้น พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ต้องเก็บภาษีจากนายทุนเจ้าของเหมืองแร่เพิ่มขึ้น เจ้าของเหมืองต้องลดส่วนแบ่งกำไรการทำเหมืองจากกรรมกรกุลีสง ก่อให้เกิดความไม่พอใจจากกรรมกรชาวจีนในขณะนั้น ชาวจีนทั้งนายทุนและกรรมกรมีมากกว่าคนไทยเจ้าของเงินเดิม ระบบการปกครองในเมืองภูเก็ตก็ทะเลาะแหลมไม่เอาใจใส่สภาพความเป็นอยู่ของกรรมกรเท่าที่ควร เกิดความอดอยากขึ้นในหมู่กรรมกรอีกอย่างหนึ่ง เมืองภูเก็ตตั้งอยู่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ การคมนาคมไม่สะดวก รัฐบาลกลางไม่ทราบข่าวสารความเคลื่อนไหวการตั้งสมาคม "ลับ" ของกรรมกรชาวจีน (ถนอม พูนวงศ์, 2556)

บทบาททางด้านเศรษฐกิจพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ท่านได้มีสายตากว้างไกลในการค้าขาย เปิดกิจการให้ชาวจีนเข้ามาลงทุนทำการค้าขายได้ใช้ระบบกินเมืองเหมาเมือง ก็คือการผูกขาดทางการค้าขาย เนื่องจากมีการทำ สัญญาเบาริง ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการเก็บภาษีจรรยาวย แต่การเข้ามาของชาวจีนก็มีส่วนในการเกิดปัญหาความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ นั่นก็คือ กบฏอั้งยี่

2.3 บทบาทด้านสังคม

ย้อนกลับไปในรัชกาลที่ 3 สมัยพระยาถนอม (เจิม) ปู่ของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองถนอม ซึ่งเมืองถนอมได้เป็นหัวเมืองใหญ่อีกครั้ง หลังจากเมืองถนอมแตกในพ.ศ.2352 (สมัยของท้าวเทพกษัตรี) และเมืองภูเก็ตในขณะนั้นก็ได้ถูกเป็นเมืองสำหรับการค้าขายแร่ดีบุกอีกครั้ง โดยมีฐานะเป็นเมืองขึ้นของเมืองถนอม พระยาถนอม (เจิม) มีบุตรคือพระภูเก็ต (แก้ว) บิดาของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) รัชกาลที่ 3 โปรดให้ฯ เป็นพระภูเก็ต แต่ก็ยังเป็นเมืองขึ้นของเมืองถนอม ได้ไปตั้งเมืองภูเก็ตใหม่ที่บ้านเกิดโฮ้ เพื่อเปิดกิจการค้าขายดีบุก กล่าวคือ บรรพบุรุษของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) มีความคิดอันกว้างไกลสำหรับการค้าขาย ต่อมาหลังจากที่พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ได้ศึกษาเล่าเรียนแล้วบวชสึกออกมาก็ได้รับราชการกับบิดาพระภูเก็ต (แก้ว) ในรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2392 เป็นกรรมการเมืองภูเก็ต ฝ่ายมหาดไทยมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพิทักษ์ทวีป ในระหว่างที่พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) เป็นหลวงมหาดไทยนั้น ได้เที่ยวหาแร่ดีบุกที่ตำบลทุ่งคาและได้ทำเหมืองแร่ดีบุกที่นั่น เนื่องจากเป็นแหล่งแร่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ (กรมศิลปกร, 2548)

หลังจากที่พระภูเก็ต (แก้ว) บิดาได้ถึงแก่กรรม รัชกาลที่ 4 โปรดให้ฯ พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) เป็นพระภูเก็ต ในขณะนั้น ท่านได้เปิดกิจการเหมืองแร่และชักชวนชาวจีนชาวต่างชาติเข้ามาทำการค้า จึงได้จากบ้านเกิดโฮ้มาอยู่ที่บ้านทุ่งคา เนื่องจากท่านได้เปิดกิจการเหมืองแร่และมีแร่ที่อุดมสมบูรณ์กว่า ท่านได้พัฒนาเมืองภูเก็ตได้เพียง 4 ปีก็เท่าเทียมกับเมืองถนอม รัชกาลที่ 4 จึงโปรดให้ฯ เลื่อนเกียรติยศให้เท่ากับเมืองถนอม เป็นพระภูเก็ตโลหะขัตตราธิราช (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ต่อมาในรัชกาลที่ 5 โปรดให้ฯ พระภูเก็ตโลหะขัตตราธิราช (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) และ "คุณลำตวน" บุตรของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) เลื่อนเป็นพระภูเก็ตโลหะขัตตราธิราช สองพ่อลูกก็ยังบริหารแบบระบบ กินเมืองเหมาเมือง เหมือนเดิมคือการผูกขาดทางการค้า ในขณะนั้นพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) แก่ชราหุตามิตมัว จึงให้พระยาภูเก็ตโลหะขัตตราธิราช (ลำตวน รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) บริหารบ้านเมือง แต่ก็ไม่ใช่ผู้สั่งทัดในการบริหารราชการบ้านเมือง ประจวบกับราคาแร่ดีบุกในต่างประเทศตกต่ำ เกิดปัญหาเรื่องค่าแรงและภาษีอากรที่ติดค้างเพิ่มขึ้นจำนวนมาก และเกิดเหตุการณ์วุ่นวายด้วยพวกกุลีเหมืองแร่ก่อการจลาจลหรืออั้งยี่ (กรมศิลปกร, 2548)

พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ตั้งมั่นร่วมมือกับเจ้าหมื่นเสมอใจราช (ชื่น บุณนาค) บุตรเขยซึ่งเป็นข้าหลวงกำกับราชการหัวเมืองตะวันตก ทำการแก้ไขเหตุการณ์จวนสงบลง ต่อมาพระยาวิชิตสงครามเห็นว่าอยู่ในเมืองภูเก็ตนั้นไม่ปลอดภัยจึงได้สร้างบ้าน ขึ้นใหม่ ที่บ้านท่าเรือ เพื่อความปลอดภัยจากการก่อกำเริบของคนจีนที่มักจะก่อจลาจลขึ้นบ่อยครั้ง (จังหวัดภูเก็ต, 2545)

หลังจากพระยาภูเก็ตโลภเกษตรารักษ์ (ลำตวน รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ขึ้นเป็นเจ้าเมืองแทนบิดาพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2418 เป็นต้นมา สภาพการณ์ต่าง ๆ ในเมืองภูเก็ตเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทางลบมากขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงภาษีผูกขาด และในปี พ.ศ. 2419 จีนเมืองภูเก็ตก่อความวุ่นวายขึ้นอีกจนไม่สามารถเก็บภาษีได้ตามที่ประมูลไว้ค้างภาษีรัฐบาลจำนวนมาก ดังปรากฏข้อความในใบบอกพระยาภูเก็ต (ลำตวน) ที่รายงานไปยังรัฐบาลกลางปี พ.ศ. 2424 ตอนหนึ่งว่า "...ให้พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) รับทำภาษีทุลเกล้าฯ ถวายปีละ 4,200 ซึ่ง มาตั้งแต่ปีระกาเบญจศก (ปี พ.ศ. 2416) เวลานั้นดีบุกขึ้นราคา ข้าวก็ถูก บ้านเมืองกำลังเจริญบริบูรณ์ ทุนรอนซึ่งรับพระราชทานใช้จ่ายยังพออุดรองเจ้อจวนอยู่ จึงได้ส่งเงินภาษีของหลวงเข้ามาถวายครบ 4,200 ซึ่ง ทุกจำนวนปีมิได้ขาดค้างล่วงงวดลงปีครั้งปีจ่อฉอก พระยาศักดงคตทิสรักษา (ตันกิมเจ้ง) กงสุลไทยประจำเมืองสิงคโปร์ ประมูลภาษีเมืองภูเก็ตขึ้น 8,000 ซึ่งอีก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เห็นว่า พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เป็นผู้สืบสร้างเมืองเจริญขึ้น ได้รับราชการมาช้านาน จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) รับทำภาษีเมืองภูเก็ตทุลเกล้าฯ ปีละ 6,000 ซึ่ง เวลานั้นดีบุกก็ตกราคาลงแล้ว แต่ไม่มากนัก พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าบ้านเมืองได้สืบสร้างออกทุนอุดรอง ให้พวกจีนลูกค้า นายเหมืองติดค้างไปเป็นอันมาก ถ้าไม่รับทำภาษีอากรทุลเกล้าฯ ถวายแล้ว ทุนรอนที่อุดรองลงไปในนั้นก็สูญเสีย ทั้งเป็นการล้างตระกูลของพระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ให้ขาดสูญไปด้วยจึงต้องรับทำภาษีทุลเกล้าฯ ถวายปีละ 6,000 ซึ่ง มาตั้งแต่จำนวนปีกุนสัปตศก (ปี พ.ศ. 2418) พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ทำภาษีอากรไม่มีกำไร ด้วยเงินจ่ายราชการบ้านเมืองเงินทุนอุดรองก็ต้องใช้จ่ายอยู่เสมอภาษีอากรทำขาดทุนมาทุกจำนวนปี พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ต้องรับพระราชทานออกทุนส่งแทนเงินภาษีเข้ามาทุกงวดทุกปี ทุนรอนที่อุดรองเงินนายเหมืองลูกค้าติดค้างไปนั้นเก็บไม่ขึ้น จนสิ้นทุนรอน เงินภาษีอากรจึงได้ค้างทับงวดปีตั้งแต่นั้นมา..." ในปี พ.ศ. 2421 พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ก็ถึงแก่อสัญกรรมลงโดยทิ้งหนี้ซึ่งเป็นภาษีผูกขาดให้แก่พระยาภูเก็ต (ลำตวน รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เป็นผู้รับภาระต่อมา (สงบ ส่งเมือง, 2542)

ปัจจุบันจังหวัดภูเก็ต ร่วมสร้างอนุสาวรีย์พระยาวิชิตสงคราม เชิดชูเกียรติผู้ตั้งเมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต ร่วมกับ เทศบาลนครภูเก็ต วัดวิชิตสังฆาราม และประชาชนชาวภูเก็ตทุกภาคส่วน ร่วมเป็นเจ้าภาพจัดสร้างอนุสาวรีย์พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ประดิษฐาน ณ วัดวิชิตสังฆาราม (วัดควน) เพื่อเชิดชู และระลึกถึงคุณงามความดีผู้ตั้งเมืองภูเก็ต เมื่อ 170 ปีที่แล้ว อนุสาวรีย์พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) จะเป็นสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดภูเก็ต ที่กระตุ้นเตือนให้ลูกหลานชาวภูเก็ตและประชาชนทั่วไป ได้ตระหนักถึงประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในอดีตที่ผ่านมา อีกทั้งจะเป็นสถานที่สำหรับศึกษาหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ภูเก็ตที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง

อภิปรายผลการวิจัย

1. ภูมิหลังของพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) พบว่า บรรพบุรุษของท่านเป็นแขกชาวอินเดียเมืองมัทราสเข้ามาทำการค้าขายในเมืองกลางและรับราชการเป็นหลวงล่ามแต่งงานกับหญิงสาวชาวกลาง มีบุตรชายคือพระยากลาง (เจิม รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ซึ่งมีศักดิ์เป็นปู่ของท่าน ได้แต่งงานกับคุณแสงศรีหรือญาติของท้าวเทพกษัตรีมีบุตรด้วยกันคือพระภูเก็ต (แก้ว รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ต่อยอดองค์ความรู้ (ภูเก็ต'33,2533) พบว่า สืบเชื้อสายมาจากแขกอินเดียชาวเมืองมัทราสที่เข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองกลางมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี จนมีลูกหลานชื่อ เจิม หรือเจิมมะ ซึ่งต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นหลวงล่ามเมืองกลาง เมื่อเมืองกลางเสียแก่พม่าในปีพ.ศ.2352 เป็นหัวหน้าหรือกองคอยดูแลรวบรวมคนที่อยู่เมืองกลางและได้รับแต่งตั้งเป็นพระกลาง มาจนถึงปี พ.ศ. 2367 ได้รับเลื่อนเป็นพระยาณรงค์เรืองฤทธิ์ประสิทธิสงคราม (เจิม) มีทายาทคือพระภูเก็ต (แก้ว รัตนดิลก ณ ภูเก็ต)แต่งงานคุณแจ่มธิดาหลวงเมืองพังงามีบุตรคือพระยาวิชิตสงคราม(ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ต่อยอดองค์ความรู้ (สงบ ส่งเมือง,2542) พบว่า พระภูเก็ต (แก้ว) เป็นบุตรพระยากลาง (เจิม) ผู้รวบรวมชาวเมืองกลางและเจ้าเมืองกลางในเกาะภูเก็ต หลังจากกลับไปตั้งเมืองกลางในเกาะภูเก็ตพระยากลาง (เจิม) มอบให้พระภูเก็ต (เริก) ไปตั้งเมืองภูเก็ตขึ้นที่บ้านทุ่งคา ซึ่งเป็นแหล่งที่มีดีบุกมาก จนกระทั่งพระยากลาง (เจิม) ถึงแก่กรรมรัชกาลที่3 โปรดเกล้าฯ ให้พระภูเก็ต (เริก) ไปเป็นเจ้าเมืองกลางแล้วตั้งนายแก้ว เป็นเจ้าเมืองภูเก็ตคนที่ 2 และเลื่อนยศขึ้นเป็นพระภูเก็ต (แก้ว) เจ้าเมืองผู้นี้เป็นผู้บุกเบิกทำเหมืองแร่ที่เมืองภูเก็ต พร้อมทั้งดำเนินการค้าไปด้วย เพราะมีเลือดพ่อค้าคือปู่เป็นพ่อค้าชาวอินเดียมาจากเมืองมัทราสมาทำการค้าที่เมืองกลาง และได้รับราชการเป็นผู้ช่วยราชการด้านติดต่อกับแขกต่างประเทศ ส่วนย่าเป็นคนในวงศ์ญาติของท้าวเทพกษัตรี (คุณหญิงจัน) เมืองภูเก็ตในสมัยพระภูเก็ต (แก้ว) ยังไม่เป็นปีกแผ่นมั่นคงนัก การทำเหมืองแร่ก็ยังมึนน้อย

และกิจการทำเหมืองก็ยังไม่เจริญมากนัก พระภูเก็ท (แก้ว) มีบุตรชื่อทัด เกิดปี พ.ศ. 2367 เมื่อท่านเติบโตใหญ่ได้รับราชการกับบิดาและ แต่งงานกับคุณเปี่ยมเป็นธิดาพระยากลาง (ทับ) คุณเปี่ยมมีฐานะเป็นเหลนของท้าวเทพกษัตรี มีบุตรที่ธิดาด้วยกัน 5 คน ต่อยอดองค์ ความรู้ (กรมศิลปากร, 2548) จากแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ของสายตระกูลพระยาวิจิตรสงคราม พบว่า ท่านมีบุตรคนแรกคุณเรือน ภรรยาของพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม ณ นคร) มีบุตรด้วยกัน 1 คน คนที่สองพระยาภูเก็ทโลหเกศตรารักษ์ (ลำดวน) ภรรยาชื่อ นางโหมตมีบุตร 3 คน คนที่สามคุณเลื่อน ภรรยาของพระยามนตรี สุริวงค์ (ชื่น บุนนาค) มีบุตร 1 คน คนที่สี่คุณพอง ภรรยาของพระ ยาไกรเพชรรัตนสงคราม (แก่ง บุนนาค) มีบุตร 1 คน และภรรยาอีกหนึ่งคนของพระยาวิจิตรสงคราม (ทัด รัตนดิกล ณ ภูเก็ท) ชื่อคุณ แจ่ม ณ ตะกั่วทุ่ง ธิดาของพระยาตะกั่วทุ่ง (ถิ่น) มีบุตรด้วยกัน 1 คน พระยาวิจิตรสงคราม (ทัด รัตนดิกล ณ ภูเก็ท) ท่านรับราชการตั้งแต่ รัชกาลที่ 3 เป็นหลวงพิทักษ์ทวีปหลังจากพระยาภูเก็ท (แก้ว รัตนดิกล ณ ภูเก็ท) รัชกาลที่ 4 จึงโปรดฯให้เป็นเจ้าเมืองภูเก็ท และยก เมืองภูเก็ทให้เท่ากับเมืองกลาง เพราะท่านรับราชการได้เพียง 4 ปี ท่านได้เปิดกิจการเหมืองแร่เพิ่มมากขึ้นสนับสนุนให้ชาวจีนจากปิ่น ลิงคโปร์เดินทางเข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่ในภูเก็ทเพิ่มมากขึ้น เรียกได้ว่าเมืองภูเก็ทในขณะนั้นเป็นที่รู้จักและมีความเจริญเป็นอย่างมาก ต่อยอดองค์ความรู้ (สงบ ส่งเมือง, 2542) พบว่า พระภูเก็ท (ทัด รัตนดิกล ณ ภูเก็ท) เป็นเจ้าเมืองนักพัฒนาที่สามารถมาก ในระยะที่ เป็นหลวงมหาดไทยและเจ้าเมืองภูเก็ท ได้ตรวจหาแหล่งแร่และจัดดำเนินการเหมืองแร่ที่บิดาได้ลงทุนไว้ได้ผลดี กิจการเหมืองแร่และ การค้าในเมืองภูเก็ทเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการส่งเสริมราษฎรให้ท่านทำไร่ปลูกข้าวด้วยหลังจากเป็นเจ้าเมืองเพียง 4 ปี เมืองภูเก็ทก็ เจริญทัดเทียมเมืองกลาง รัชกาลที่ 4 จึงโปรดเกล้าฯ ให้แยกเมืองภูเก็ทออกจากเมืองกลางไปขึ้นตรงต่อเมืองพังงาทั้ง 2 เมือง ดังปรากฏ ข้อความในพระบรมราชโองการยกฐานะเมืองภูเก็ทให้มีฐานะเทียบเท่าเมืองกลางในปี พ.ศ.2396 ตอนหนึ่งว่า "...เมืองกลางเมืองภูเก็ท อยู่ในเกาะกลางทั้ง 2 เมือง เมืองกลางเจ้าเมืองเป็นพระยา เมืองภูเก็ทเจ้าเมืองยังเป็นพระภูเก็ท (ทัด) คนนี้รักษาราชการบ้านเมืองมาแต่ ปีกจ้อโทศ...มาจนปีฉลูเบญจศกได้ 4 ปี บ้านเมืองเป็นปรกติเรียบร้อย...ทำภาษีอากรดีบุกของหลวงได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ถึงกำหนด งดกำหนดปี ก็ส่งอากรเศษดีบุก พรรณผ้าจังกอบ และส่วย ทางข้าวค่านา ครบตามจำนวนทุกปี มิได้ขาดค้าง...สมเป็นผู้ใหญ่ จึงได้โปรด เกล้าฯพระราชทานตัวพระราชทานสัญญาบัตรตั้งให้พระภูเก็ท (ทัด) เลื่อนขึ้นเป็นพระยาภูเก็ทโลหเกศตรารักษ์ (ทัด) เจ้าเมืองภูเก็ท ให้ มีเกียรติยศใหม่ขึ้นเสมอกับเมืองกลาง..."

2. บทบาทของพระยาวิจิตรสงคราม (ทัด รัตนดิกล ณ ภูเก็ท) ที่มีต่อเมืองภูเก็ทด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ พระยา วิจิตรสงคราม (ทัด รัตนดิกล ณ ภูเก็ท) ท่านเป็นคนที่มีความสามารถและมีความคิดอันกว้างไกล สามารถบริหารจัดการบ้านเมืองภูเก็ท ให้มีความเจริญก้าวหน้า ชักชวนชาวจีนเข้ามาทำธุรกิจเหมืองแร่ดีบุกจนเกิดเป็นกำไรมากมายถึงแม้ระยะหลังจะเกิดการทะเลาะวิวาท จากคนงานชาวจีนหรืออั้งยี่บ่อยครั้ง จนเกิดความวุ่นวายท่านก็ได้ทำการย้ายที่อยู่จากบ้านทุ่งคาไปยังบ้านท่าเรือเพื่อความปลอดภัยของ ครอบครัวของท่านและตัวท่านเอง ต่อยอดองค์ความรู้ (ภูเก็ท'33,2533) พบว่า พระยาวิจิตรสงคราม (ทัด รัตนดิกล ณ ภูเก็ท) เป็น นักพัฒนาที่มีความคิดก้าวหน้า ลงทุนทำเหมืองแร่ด้วยวิธีด้วยวิธีการจ้างกุลีจีน ซึ่งได้ผลดีกว่าการวิธีเก่าคือการเกณฑ์ไพร่ไปทำซึ่ง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจของหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกอีกด้วย กล่าวคือเจ้าเมืองได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ผูกขาดการ ทำภาษีภายในเมืองของตนเอง เพื่อควบคุมชาวจีนที่ทำเหมืองและรับช่วงภาษีผูกขาดก่อให้เกิดระบบเหมืองเมือง ภายใต้ระบบเหมืองเมือง พระยาวิจิตรสงคราม (ทัด รัตนดิกล ณ ภูเก็ท) ได้สร้างความร่ำรวยเป็นอย่างมาก สามารถควบคุมชาวจีนที่อพยพเข้ามาได้เพียงแต่การ จัดสรรแหล่งแร่และเรียกเก็บภาษีผูกขาดโดยผ่านทางนายเหมืองผู้รับเงินทุนจากเจ้าเมืองไปทำแร่ดีบุก แต่ไม่สามารถปกครองดูแลชาว จีนเหล่านี้ได้ เมื่อเกิดการทะเลาะวิวาทของกลุ่มชาวจีนหรือกบฏอั้งยี่อยู่เสมอ

2.1 บทบาทด้านการเมืองการปกครอง พระยาวิจิตรสงคราม (ทัด รัตนดิกล ณ ภูเก็ท) ท่านได้ใช้ระบบกินเมืองเหมืองเมือง ในสมัยที่ท่านเป็นเจ้าเมืองภูเก็ท กล่าวคือ การผูกขาดภาษีทางการค้า มีรายได้จากเก็บค่าธรรมเนียม การเกณฑ์คนเข้ามาทำเหมืองแร่ และรายได้จากการผูกขาดภาษีอากรต่าง ๆ ถือได้ว่าเป็นช่วงที่ทำกำไรให้กับรัฐบาลอย่าง ต่อยอดองค์ความรู้ (สงบ ส่งเมือง, 2542) พบว่า เจ้าเมืองภูเก็ท และเมืองอื่น ๆ ในระยะนี้ จะมีรายได้จำนวนมากจากการ "กินเมืองและเหมืองเมือง" กล่าวคือมีรายได้หลายทาง จากค่าธรรมเนียม การเกณฑ์ไพร่พลทำงานตามระบบกินเมืองและมีรายได้จากการผูกขาดทำภาษีทุกอย่างในเมืองของตนแบบ "เหมือง เมือง" ด้วย โดยเฉพาะเมืองภูเก็ทไม่เพียงแต่มีแร่ดีบุกมากอย่างเดียว ยังเป็นท่าเรือทำการค้า ทางเรือกับเมืองต่าง ๆ ทางชายฝั่งตะวันตก ปิ่น ลิงหรือมลายูพม่า และอินเดีย ส่วนพระยาภูเก็ท (ทัด) เจ้าเมืองภูเก็ทขณะนั้น ก็มีคุณสมบัติในด้านการค้าขาย ชักชวนให้พ่อค้า ชาวจีนเข้ามาลงทุนค้าขาย และทำเหมืองแร่ดีบุกอย่างกว้างขวางจึงเก็บภาษีอากรได้มากกว่าเมืองกลาง และหัวเมืองชายฝั่งตะวันตก อื่น ๆ ทั้งหมด

2.2 บทบาทด้านเศรษฐกิจ อย่างที่กล่าวไปว่าพระยาวิจิตรสงคราม (ทัด รัตนดิกล ณ ภูเก็ท) เป็นผู้ที่มีความคิดกว้างไกล สามารถหาแหล่งแร่ดีบุกที่มีความอุดมสมบูรณ์และเปิดกิจการทำเหมืองแร่ดีบุกอย่างมากมาย ชักชวนชาวจีนชาวต่างชาติเข้ามาร่วม ธุรกิจได้ส่งออกแร่ดีบุกไปยังต่างประเทศ ท่านทำให้ผู้คนมากมายรู้จักภูเก็ท เพราะมีแหล่งแร่ดีบุกที่อุดมสมบูรณ์ ต่อยอดองค์ความรู้ (สงบ ส่งเมือง, 2542) พบว่า เมืองภูเก็ทได้เปรียบเมืองกลางหลายด้าน เป็นต้นว่ามีแหล่งแร่อุดมสมบูรณ์กว่า และตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม แก่การติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ โดยเฉพาะหัวเมืองมลายูและเกาะปินัง มีเรือสินค้าจากบริเวณดังกล่าวเข้ามาจอดแวะรับซื้อสินค้า

เป็นจำนวนมาก ตัวเจ้าเมืองเอง คือ พระยาภูเก็ท (ทัต) สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวิจารณ์ไว้ว่ามีความสามารถทางด้านการค้าขาย ชักชวนให้พ่อค้าชาวเงินเข้ามาลงทุนค้าขายหรือทำเหมืองแร่ดีบุก ทำให้ภาชีอากรได้เพิ่มขึ้นมากกว่าเมืองกลางและเมืองอื่น ๆ พระยาภูเก็ท (ทัต) มีความจงรักภักดีมาก เคยถวายของมีค่า เป็นต้นว่า เพชร พลอย ในปี พ.ศ. 2404 หลังจากพระยาปริวัตรภูธร (แสง) ผู้สำเร็จราชการเมืองพังงาถึงแก่สัญกรรมจึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเมืองภูเก็ตขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร ดังปรากฏข้อความในสารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาฯ ที่มีไปถึงพระยาภูเก็ท (ทัต) และกรมการเมืองในปี พ.ศ.2404 ตอนหนึ่งว่า "...มีพระบรมราชโองการมาณพระบัณฑูรสุริสิงหนาท ดำรัสเหนือเกล้าฯสั่งว่า เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองภูเก็ตตั้งขึ้นเป็นบ้านเมืองใหม่ ๆ ผู้คนยังไม่มั่งคั่งบริบูรณ์จึงให้ขึ้นกับเมืองพังงาด้วยพระยาปริวัตรภูธร (แสง) พระยาภูเก็ท (ทัต) คิดอ่านทำอากรทูลเกล้าฯ ถวายจะได้ช่วยกันเกลี้ยกล่อมลูกค้าพาณิชย์ไทยจีน มาใส่บ้านใส่เมืองให้บ้านเมืองบริบูรณ์จะได้เป็นพระราชทรัพย์ของหลวงให้มากขึ้น ทุกวันนี้เมืองภูเก็ตผู้คนที่มั่งคั่งบริบูรณ์มากขึ้นแล้ว พระยาภูเก็ทโลหะทรารักษ์ (ทัต) ทะนุบำรุงไพร่บ้านพลเมืองคิดอ่านชักชวนลูกค้าพาณิชย์ไทยจีนแขกมาตั้งบ้านเรือนก่อตึกบ้าน ตั้งตลาดปสาน ให้ทำมาหากินมั่งคั่งบริบูรณ์ บ้านเมืองรุ่งเรืองขึ้นมากลูกค้าพาณิชย์ เรือสลุบก่าปั่น สำเภา เรือเสาไปไปมาค้าขายก็ชุกชุม เรียกเศษดีบุกปึกดีบุกย่อย ภาชีพรรณผ้า จังกอบ และอากรดีบุก เป็นพระราชทรัพย์ของหลวง ถึงมรสุมงวดปี ก็ได้ส่งเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวายไม่ได้ค้างล่องจำนวนปีไปได้ ครั้งนี้มีความกตัญญูคิดถึงพระเดชพระคุณจัดได้เพชรเม็ดใหญ่เท่าผลบัวอ่อน อันดีมีราคากับของนอกต่าง ๆ ให้พระภักดีศรีสงคราม (เกต) ปลัดเมืองภูเก็ตคุมเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวายหาบำเน็จความชอบใส่ตัวเป็นอันมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเมืองภูเก็ตมาขึ้นกับกรุงเทพมหานคร โดยทรงพระมหากรุณาจะให้มีเกียรติยศเป็นใหญ่ยิ่งขึ้นสืบลำดับชั่วบุตรและหลานต่อไป..." (ภูเก็ต'33,2433) ได้พบอีกว่า ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนสนับสนุนให้เมืองภูเก็ตเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็วก็คือการอพยพเข้ามาค้าขายและทำเหมืองแร่ของชาวจีน จนในที่สุด "ในภูเก็ตนั้น มีจีนเป็นกำลังบ้านเมือง มากกว่าภาษาอื่น ๆ" ชาวจีนเหล่านี้แบ่งกันเป็นหลายพวกหลายเหล่า ต่างพยายามรักษาผลประโยชน์ของพวกตน ทางฝ่ายเจ้าเมืองต้องยอมรับฐานะและบทบาทของกลุ่มชาวจีนเหล่านี้ด้วยการแต่งตั้งหัวหน้าขึ้นเป็นกรมการเมือง ดำรงตำแหน่งปลัดฝ่ายจีน และนายอำเภอ แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ชาวจีน ซึ่งแบ่งเป็นพวก ยี่หั้น ปูนเกล้ากั้ง และพวกโฮ่เซ่งได้ กลุ่มอิทธิพลชาวจีนเหล่านี้จะวิวาทกันเกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ เป็นต้นว่า แย่งชิงหลุมแร่แย่งชิงสายน้ำลำรางแร่ จนถึงขั้นสู้รบกันหลายครั้ง เช่น ในปี พ.ศ. 2540 พ.ศ. 2419 และ พ.ศ. 2522 เป็นต้น

2.3 บทบาทด้านสังคม จากการที่พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ใช้ระบบกินเมืองเหมาเมืองในการบริหารปกครองบ้านเมืองมีความร่ำรวยอย่างมากในขณะนั้น ท่านสามารถควบคุมชาวจีนที่อพยพเข้ามาได้เพียงแต่การจัดสรรแหล่งแร่และเรียกเก็บภาษีผูกขาดโดยผ่านทางนายเหมืองผู้รับเงินทุนจากเจ้าเมืองไปทำแร่ดีบุก แต่ไม่สามารถปกครองดูแลชาวจีนเหล่านี้ได้ เมื่อเกิดการทะเลาะวิวาทของกลุ่มชาวจีนหรือกบฏอั้งยี่อยู่เสมอ ท่านจึงย้ายจากบ้านทุ่งคามาอยู่ที่บ้านท่าเรือเพื่อความปลอดภัย ต่อยอดองค์ความรู้ (จังหวัดภูเก็ต, 2545) พบว่า ในรัชกาลที่ 5 โปรดให้ พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) เป็นพระยาวิชิตสงครามรามฤทธิเดช โลหะทรารักษ์ พิทักษ์สยาม รัฐสีมา มาตยานุชิต พิพิธภักดี พิริยพานะ จางวาง (วิเศษ) และคุณลำตวนเป็นพระยาภูเก็ต โลหะทรารักษ์ซึ่งบริหารบ้านเมืองไม่ดี ประจวบกับราคาแร่ดีบุกในต่างประเทศตกต่ำ เกิดปัญหาเรื่องค่าแรงและภาษีอากรที่ติดค้างเพิ่มขึ้นจำนวนมาก และเกิดเหตุการณ์วุ่นวายด้วยพวกก๊วนเหมืองแร่ก่อการจลาจลหรืออั้งยี่ พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ตั้งมั่นร่วมมือกับเจ้าหมื่นเสมอใจราช (ชื่น บุนนาค) บุตรเขยซึ่งเป็นข้าหลวงกำกับราชการหัวเมืองตะวันตก ทำการแก้ไขเหตุการณ์จนสงบลง ต่อมาพระยาวิชิตสงครามเห็นว่าอยู่ในเมืองภูเก็ตนั้นไม่ปลอดภัยจึงได้สร้างบ้าน ขึ้นใหม่ที่บ้านท่าเรือ เพื่อความปลอดภัยจากการก่อกำเริบของคณจีนที่มักจะทำจลาจลขึ้นบ่อยครั้ง ต่อยอดองค์ความรู้ (สงบ ส่งเมือง, 2542) หลังจากพระยาภูเก็ทโลหะทรารักษ์ (ลำตวน รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ขึ้นเป็นเจ้าเมืองแทนบิดาพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2418 เป็นต้นมา สภาพการณ์ต่าง ๆ ในเมืองภูเก็ตเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทางลบมากขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงภาษีผูกขาด และในปี พ.ศ. 2419 จีนเมืองภูเก็ตก่อความวุ่นวายขึ้นอีกจนไม่สามารถเก็บภาษีได้ตามที่ประมูลไว้ค่าภาษีรัฐบาลจำนวนมาก ดังปรากฏข้อความในใบบอกพระยาภูเก็ท (ลำตวน) ที่รายงานไปยังรัฐบาลกลางปี พ.ศ. 2424 ตอนหนึ่งว่า "...ให้พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) รับทำภาษีทูลเกล้าฯ ถวายปีละ 4,200 ซึ่ง มาตั้งแต่ปีระกาเบญจศก (ปี พ.ศ. 2416) เวลานั้นดีบุกขึ้นราคา ข้าวก็ถูก บ้านเมืองกำลังเจริญบริบูรณ์ ทุนรอนซึ่งรับพระราชทานใช้จ่ายยังพอทอรองเจือจางอยู่ จึงได้ส่งเงินภาษีของหลวงเข้ามาถวายครบ 4,200 ซึ่ง ทุกจำนวนปีมิได้ขาดค้างล่องงวดล่องปีครั้งปีจอฉอก พระยาอัครคตทศรักษา (ตันกิมเจ้ง) กงสุลไทยประจำเมืองสิงคโปร์ ประมูลภาษีเมืองภูเก็ตขึ้น 8,000 ซึ่งอีก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เห็นว่า พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) เป็นผู้สืบสร้างเมืองเจริญขึ้น ได้รับราชการมาช้านาน จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) รับทำภาษีเมืองภูเก็ตทูลเกล้าฯ ปีละ 6,000 ซึ่ง เวลานั้นดีบุกก็ตกราคาลงแล้ว แต่ไม่มากนัก พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าบ้านเมืองได้สืบสร้างออกทุนทอรอง ให้พวกจีนลูกค้า นายเหมืองติดค้างไปเป็นอันมาก ถ้าไม่รับทำภาษีอากรทูลเกล้าฯ ถวายแล้ว ทุนรอนที่ทอรองลงไปในนั้นก็จะสูญเสีย ทั้งเป็นการล้างตระกูลของพระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ให้ขาดสูญไป

ด้วยจึงต้องรับทำภาษีพลเกลือฯ ถวายปีละ 6,000 ซึ่ง มาตั้งแต่จำนวนปีกุนสัปตศก (ปี พ.ศ. 2418) พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ทำภาษีอากรไม่มีกำไร ด้วยเงินจ่ายราชการบ้านเมืองเงินทุนครองก็ต้องใช้จ่ายอยู่เสมอภาษีอากรทำขาดทุนมาทุกจำนวนปี พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ต้องรับพระราชทานออกทุนสงแทนเงินภาษีเข้ามาทุกงวดทุกปี ทุนรอนที่ทรงครองเงินนายเหมืองลูกค้าติดค้างไปนั้นเก็บไม่ขึ้น จนสิ้นทุนรอน เงินภาษีอากรจึงได้ค้างทับงวดปีตั้งแต่นั้นมา..." ในปี พ.ศ. 2421 พระยาวิชิตสงครามจางวาง (ทัต) ก็ถึงแก่อสัญกรรมลง โดยทิ้งหนี้สินซึ่งเป็นภาษีผูกขาดให้แก่พระยาภูเก็ต (ลำตวน) เป็นผู้รับภาระต่อมา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งต่อไป งานวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาความเป็นมาและการบริหารจัดการบ้านเมือง การจัดเก็บภาษีอากร ในยุคสมัยของพระยาภูเก็ต (ลำตวน รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) หลังจากดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองภูเก็ตแทนพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) หรือบิดาหลังจากถึงแก่กรรม ศึกษาตั้งแต่วัยเยาว์ การดำรงตำแหน่งราชการ และการเป็นเจ้าเมืองภูเก็ตของพระยาภูเก็ต (ลำตวน รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) เมื่อศึกษาเรื่องของพระยาภูเก็ต (ลำตวน รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) จะเห็นได้ว่าในยุคของท่านอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของเมืองภูเก็ต เพราะเมืองภูเก็ตในสมัยของท่านได้ขยายออกเป็นชุมชนขนาดใหญ่ การบริหารบ้านเมืองเกินความสามารถของพระยาภูเก็ต (ลำตวน รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) รัฐบาลเริ่มเข้าแทรกแซงกิจการภายในของเมืองภูเก็ต เพื่อเก็บรวบรวมภาษีอากรไปเป็นผลประโยชน์ของรัฐบาลกลางมากยิ่งขึ้น ด้วยการส่งข้าหลวงมาประจำอยู่ที่เมืองภูเก็ตเพื่อดูแลการจัดเก็บภาษี มีผลกระทบต่อสถานภาพของพระยาภูเก็ต (ลำตวน รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) โดยตรง ทั้งทางด้านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมือง ผลบั้นปลายคือ พระยาภูเก็ต (ลำตวน รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) ติดค้างภาษีรัฐบาลเป็นจำนวนมากจนถูกนำตัวไปเร่งภาษีในกรุงเทพมหานคร บ้านเรือนถูกยึดเป็นของหลวง และบุตรหลานทะเลาะวิวาทกันเกี่ยวกับมรดก พระยาภูเก็ต (ลำตวน รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) เป็นเจ้าเมืองที่ต่อความสามารถ และอำนาจบารมีก็น้อยกว่าบิดา คือพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต) อย่างเทียบกันไม่ได้

เอกสารอ้างอิง

- ชลิตา แยมศรีสุข และสกฤติ อิศริยานนท์. เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของจังหวัดภูเก็ต. วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง. 10,3 ((กันยายน-ธันวาคม 2564): 93-94
- ถนอม พูนวงศ์. ประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ต. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2556.
- เทศบาลนครภูเก็ต. จังหวัดภูเก็ต ร่วมสร้างอนุสาวรีย์พระยาวิชิตสงคราม เข็ดชูเกียรติผู้ตั้งเมืองภูเก็ต. (ออนไลน์) 2562 (อ้างเมื่อ 31 ธันวาคม 2565). จาก <https://www.phuketcity.go.th/news/detail/3875>
- ปัญญา ศรีนาค. กลาง ภูเก็ต และบ้านเมืองฝั่งทะเลตะวันตก. สำนักงาน: บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน), 2546.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. ๑๒๘. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506.
- ภูเก็ต,จังหวัดภูเก็ต. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดภูเก็ต. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545.
- ภูเก็ตสารสนเทศ. พระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต). (ออนไลน์) (อ้างเมื่อ 31 ธันวาคม 2565). จาก <https://phuketcity.info/default.asp?content=contentdetail&id=33180>
- วิสันธนี โพธิ์สุนทร. กลาง ภูเก็ต และชายฝั่งอันดามัน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด. 2532.
- สงบ ส่งเมือง. "ภูเก็ต (ลำตวน รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต), พระยา." สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 12. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- สงบ ส่งเมือง. "วิชิตสงคราม (ทัต รัตนดิกล ฌ ภูเก็ต), พระยา." สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 15. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. จดหมายเหตุระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ. ๑๒๑. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ฌ เมรุหน้าพลับพลาภิศรียาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส, 2517.
- สำนักงานหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จุลศักราช ๑๑๗๑ - ๑๑๗๔. กรุงเทพฯ: บ.อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์สิซซิงจำกัด (มหาชน), 2562
- เหยี่ยวข่าว ภูเก็ต Newshawk Phuket. พระยาวิชิตสงคราม. (ออนไลน์) 2563 (อ้างเมื่อ 31 ธันวาคม 2565). จาก <https://www.facebook.com/NewshawkPhuket/posts/2604935783089595>